

BYGHERRE RAPPORT

VMÅ 2584 Borregård 3

Ved arkæolog:

Lars Rasmussen

Vesthimmerlands Museum

Søndergade 44

9600 Aars

Overlade Sogn

Aars Herred

Aalborg amt.

Dele af matr. nr. 10cc

Stednr. 120809 Sb. Nr. 114

Indhold

• Indledning	3
• Tidstavle.....	5
• Landskabet	6
• Udgravningens resultater	7
• Udgravningens data.....	16
• Udgravningens metode	16
• Andre fund og fortidsminder.....	17

Indledning

Forundersøgelsen af området blev foretaget i forbindelse med udstykningen af sommerhusgrunde. Bygherren var Kristian Haldrup. Det i 2007 undersøgte område skal ses i et større perspektiv sammen med tidligere registrerede fortidsminder og det endnu ikke undersøgte, men prøvegravede areal, i området omkring Borregårds nordlige del. Fremtidige undersøgelser i de forundersøgte områder kan gøre billedet af de forhistoriske levn mere nuanceret. I juni 2007 forundersøgte Vesthimmerlands Museum de af udstykningen berørte områder. Undersøgelserne lagde vægt på områder, hvor topografien pegede på, at der kunne forekomme fortidsminder.

Egentlige arkæologiske undersøgelser blev efter prøvegravningskampagnen foretaget i forbindelse med stolpehulsbæltet.

Medens udgravningen stod på blev der tillige prøvegravet på Lars Rodes mark matrikel nr. 10cc, syd for den gule gård på Anne Mariesvej 45. Prøvegravningen af dette areal blev foretaget for at eftersøge og afgrænse stolpehulsbæltets udstrækning.

Udgravningerne blev iværksat på baggrund af Museumslovens kap. 8 § 23 – 27, der omhandler samarbejde i planlægningsfasen mellem museet, planmyndighederne og bygherren, samt undersøgelse af den arkæologiske kulturarv.

Bygherre:
Kristian Haldrup
Guldagervej 19
9670 Løgstør

Udgravningsansvarlige:
Museumsinspektør Mag. art. Bjarne Henning Nielsen
Daglig leder BA. Lars Rasmussen

Øvrige samarbejdspartnere:

Maskinindlejning:

Dennis Madsen
Sjøstrupvej 44
Gislum
9600 Aars
Mobil: 22506153

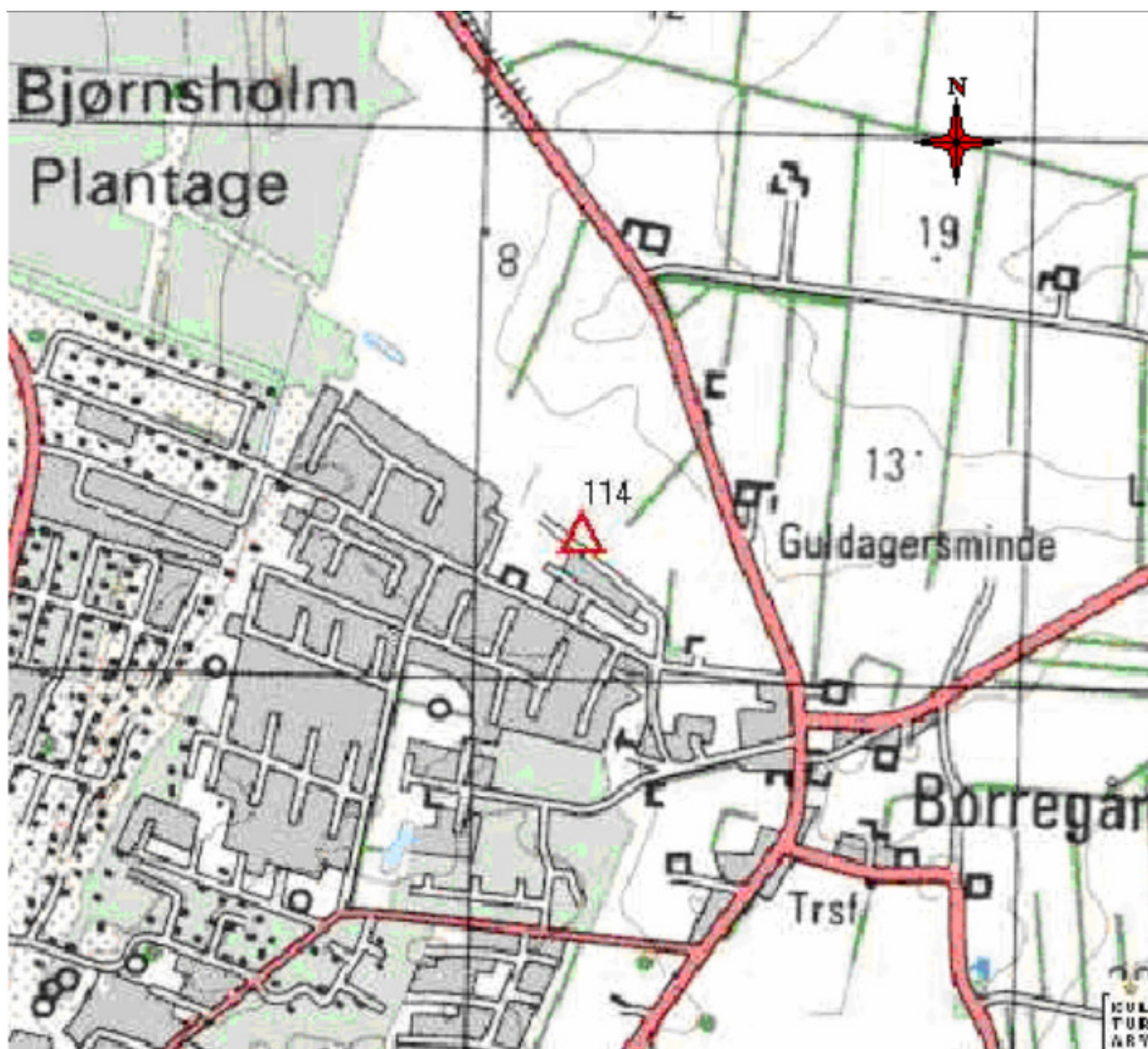
Kristian Haldrup
Guldagervej 19
9670 Løgstør

Skurvognsleje:

Houmann Materieludlejning a/s

Industrivej 5
9600 Aars

Kort over lokaliteten

Figur 1: Udsnit af kort 1216 IV SØ 1:50.000 med lokaliteten vist med trekant.

Tidstavle

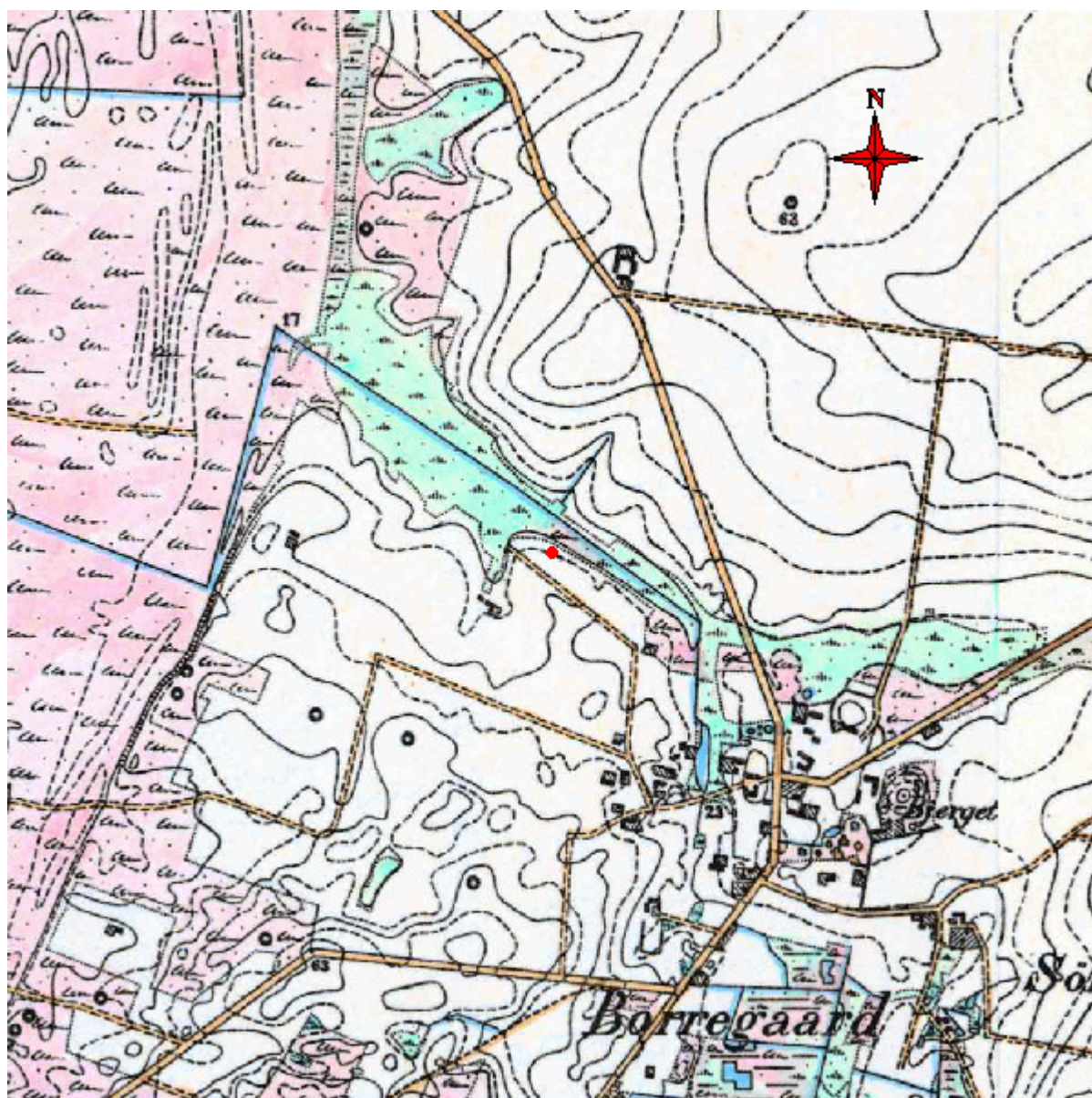
1536	Nyere tid
1050	Middelalder
900	Yngre Vikingetid
775	Ældre vikingetid
530	Yngre germansk jernalder
375	Ældre germansk jernalder
160	Yngre romersk jernalder
0	Ældre romersk jernalder
200 f.Kr.	Yngre førromersk jernalder
500 f.Kr.	Ældre førromersk jernalder
1000 f.Kr.	Yngre bronzealder
2000 f.Kr.	Ældre bronzealder
2400 f.Kr.	Dolktid / Senneolitikum
2800 f.Kr.	Enkeltgravskultur (Mellemneolitikum B.)
3200 f.Kr.	Tragtbægerkultur (Mellemneolitikum A.)
3900 f.Kr.	Tragtbægerkultur (Tidligneolitikum)
5400 f.Kr.	Ertebøllekultur
6800 f.Kr.	Kongemosekultur
9000 f.Kr.	Maglelosekultur
	Ahrensburgkultur
	Brommekultur
12000 f.Kr.	Hamburgkultur

Arkæologiske perioder og deres begyndelsesdatering i det danske område. Skemaet skal læses sådan, at eksempelvis Ældre førromersk jernalder begynder omkring år 500 f.Kr. og skifter til Yngre førromersk jernalder omkring år 200 f.Kr.

Stolpehulsbæltet daterer sig til Ældre førromersk jernalder ca. 400 f. Kr.

Landskabet

Den undersøgte lokalitet ligger ovenfor en NV-SØ forløbende våde lavning (eng). Oprindeligt, altså før strandvoldsdannelserne i Trend var der her formodentlig en lille fjord. Strandvolden er fra stenalderen, og var dannet før senneolitikum da der ligger en boplads fra denne periode på selve strandvolden. I lavningen, umiddelbart nord for den undersøgte lokalitet, er der tidligere fundet depoter af flintdolke (ligger hos ejeren). I søgegrøfterne 24-27 nordvest for stolpehulsbæltet ligger lag, som må formodes at være afsat i forbindelse med vand,(lyst sand). Laget kan udgøre grænsezone mellem vådt og tørt areal på det tidspunkt, da stolpehulsbæltet blev anlagt. Der kan evt. have stået åbent vand i form af en sø eller blot en sumpet eng med periodisk oversvømmelse. Mod øst kan stolpehulsbæltet fortsætte over store stræk. Den kendte dels fortsættelse forsvinder ind i den nuværende sommerhusbebyggelse. Der er nok mulighed for at følge forløbet af stolpehulsbæltet på ubebyggede sommerhusparceller med ejerens tilladelse.

Figur 2: Kort 1:20.000, Ikke målfast. Med udgravningen indplaceret som en rød prik centralt i billedet.

Kilde: www.dkconline.dk (historiske kort)

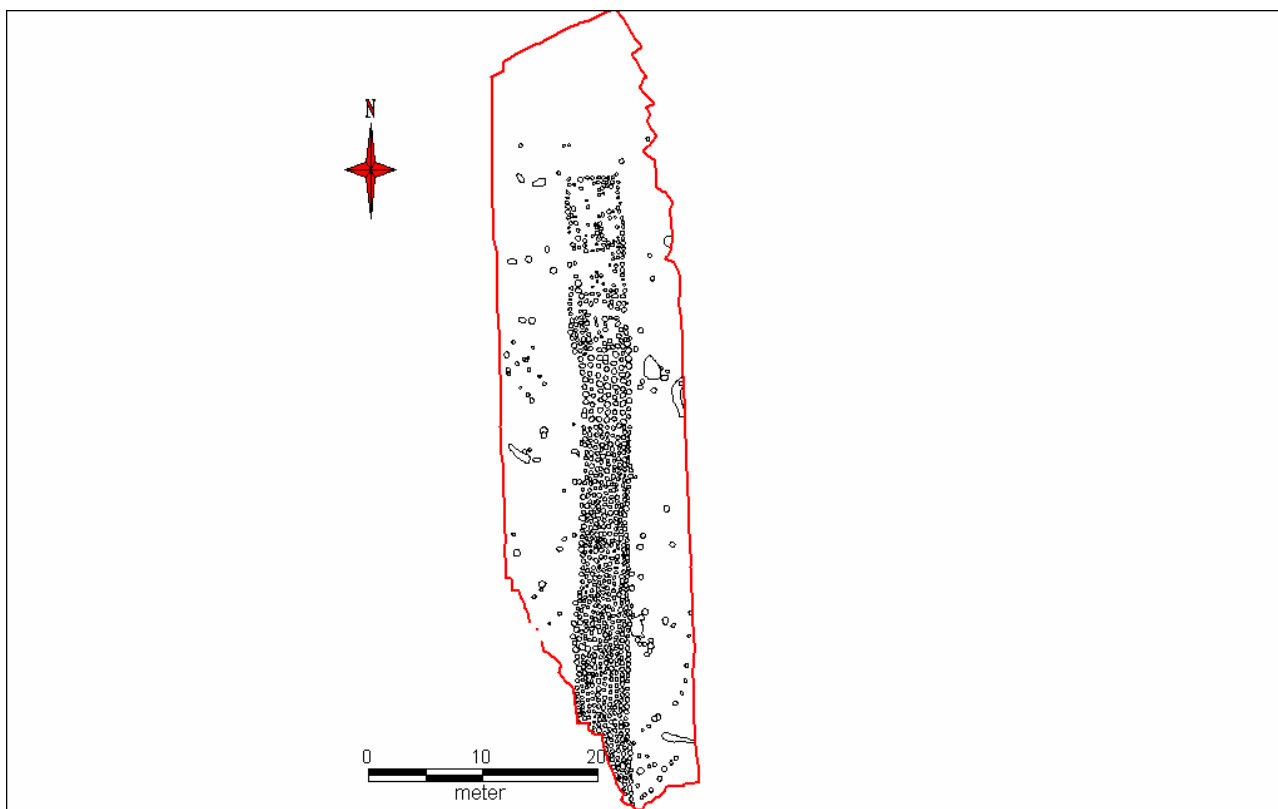
Udgravningens resultater

Der blev ved undersøgelsen i Borregård udgravet et stolpehulsbælte af samme type, som første gang blev udgravet ved professor C.J. Beckers udgravninger ved Grøntoft i Vestjylland i 1960'erne. Der er siden fundet flere stolpehulsbælter, men de er alle fundet i Midt- og Vestjylland, med et fund fra Petrineminde syd for Viborg som det østligste fund.

Stolpehulsbæltet ved Borregård er det første af sin slags i Himmerland.

Gennem årene er der fundet flere stolpehulsbælter, hvor konstruktionen har kunnet følges over en længere strækning. Hulbælterne ved Grøntoft, Risum Østergård, Tvis Møllevej, og Petrineminde er alle ca. en kilometer i længden.

Stolpehulsbælterne, som der er registeret tolv af i Danmark, dateres generelt til tiden omkring 400 f. Kr. Nogen specifik datering på stolpehulsbæltet ved Borregård foreligger ikke endnu, men der foretages sandsynligvis en kulstof 14 datering i foråret 2008. Den skulle give en ret præcis datering af Borregårdbæltet. Indtil videre regner vi med, at det daterer sig som de øvrige.

Figur 3 Oversigtskort for udgravningen ved VMÅ 2584 Borregård 3 i 2007.

Stolpehulsbæltet udstrækning er ikke på nuværende tidspunkt undersøgt til fulde, men som det fremgår af figur 3 ser det ud til, at stolpehulsbæltet afgrænses mod nord. Der kan være mindst to forskellige årsager til dette. Den ret bratte afslutning mod nord kan være reel, da stolpehulsbæltet fører næsten helt ned til et område, der i jernalderen har været vådt. Der ses stadig vandaflejringer i søgegrøfterne i den nordlige retning. En anden forklaring kan være, at den bevaringsmæssige tilstand af stolperne i denne ende af stolpehulsbæltet er noget ringere end i sydenden. Så måske er der tale om, at stolpehullerne herfra og ned til den fugtige lavning slet ikke er bevaret. På grund af moderne nedslidning.

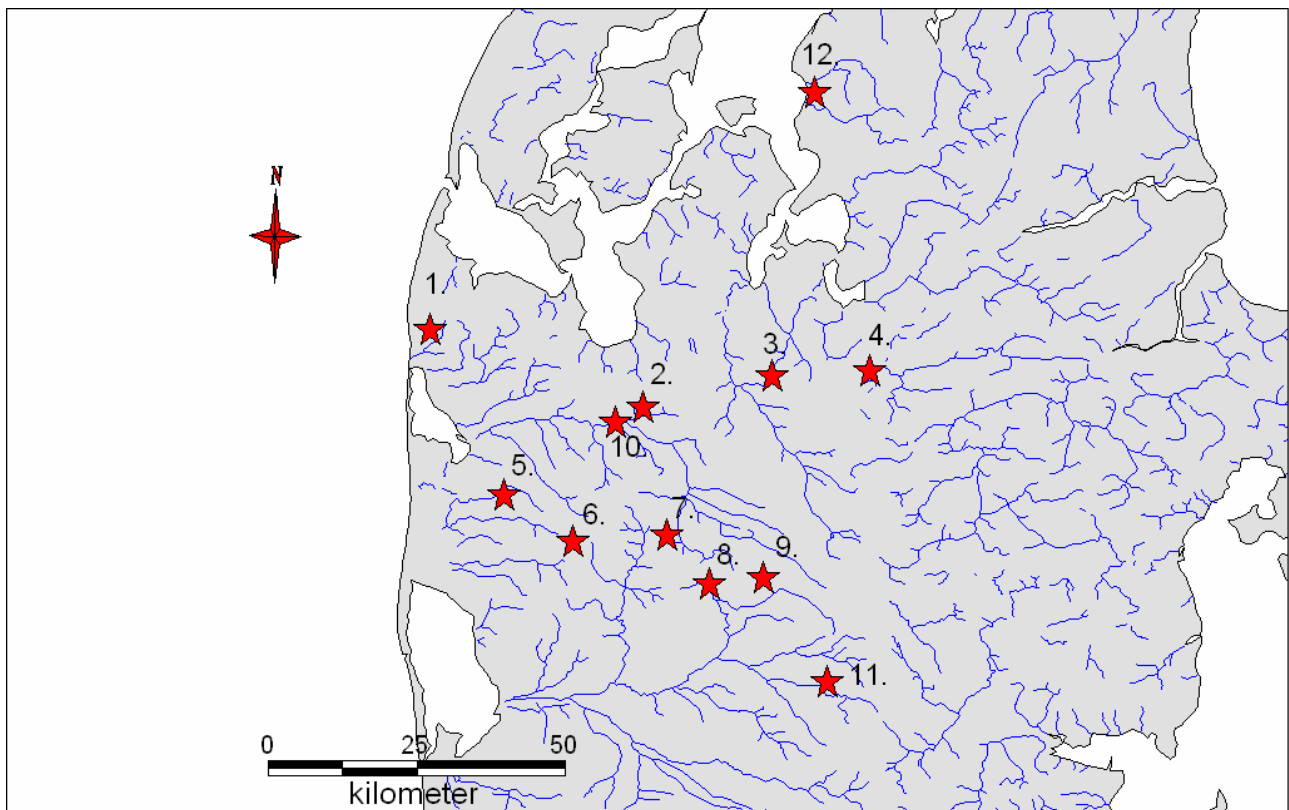
Stolpehulsbæltet er undersøgt over en strækning på 55 meter. Bredden varierer mellem ca. 4 m og ca. 5,40 m, men generelt mellem 4,5 m og 5,0 m. Der er i den undersøgte del af stolpehulsbæltet i alt 839 stolpehuller! Det vil sige ca. 15 stolper i gennemsnit pr. løbende meter.

Stolpehulsbæltet er bygget på samme tid. Der er altså ikke tale om en tilbagevendende begivenhed, hvor man har bygget det lidt efter lidt og løbende udført reparationer. Dette træk går igen ved alle stolpehulsbælterne.

Figur 4: Den nordlige ende af stolpehulsbæltet, med de ufærdige sektioner nærmest.

Andre stolpehulsbælter i Midt- og Vestjylland.

Figur 5: Udbredelseskort over stolpehulsbælterne i Jylland. Herunder er alle lokaliteterne med stolpehulsbælter listet op og markeret som røde stjerner på kortet. Desuden er åløb også markeret, for at give en idé om hvor stolpehulsbælterne ligger i landskabet.

1. Rammedige	7. Nøvling Plantage
2. Risum Østergaard	8. Gammelbosig
3. Engedal	9. Bjødstrup III
4. Liseborg Vest	10. Tvis Møllevvej Øst
5. Lystbækgård	11. Tykskovvej 15, Kidmosegård
6. Grøntoft	12. Borregård 3

Herunder ses et oversigtsbillede af stolpehulsbæltet set fra en lift. Det ses tydeligt, hvor tæt stolperne har stået. Som forsvarsværk må det have haft en svækkende effekt på den hastighed, hvormed en angribende hær har kunnet storme frem mod forsvarerne. Det uanset, om der ”kun har været små bajonetformede stokke i hullerne, eller der har stået meterhøje stolper i.

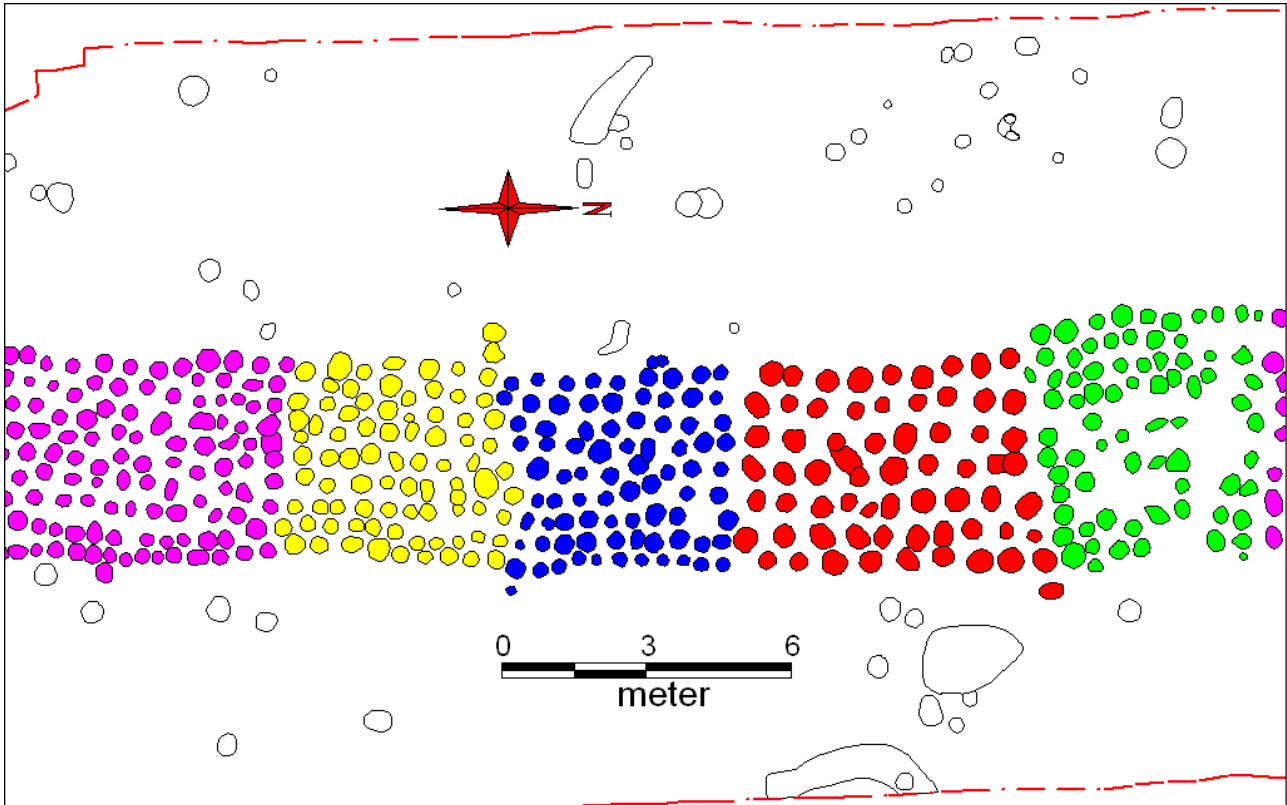

Figur 6 Stolpehulsbæltets nordlige del set fra en lift.

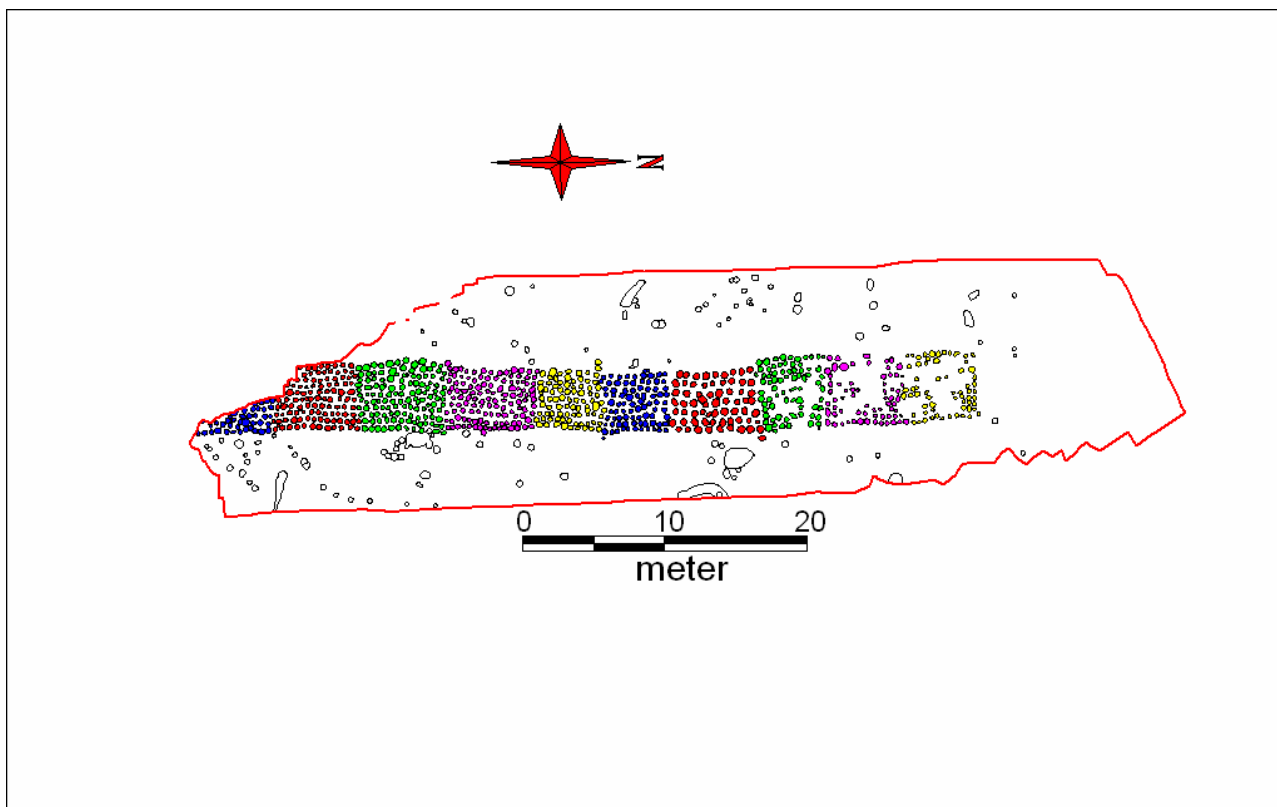
Sektionsopbygning

Som det fremgår på figur 7 herunder, kan stolpehulsbæltet ved Borregård opdeles i mindre sektioner. Sektionernes længde varierer mellem 4 og 6 meter, dog er de fleste af sektionerne mellem 5,5m og 6,2m. I skiftene mellem sektionerne ses tydeligt et spring i placeringen af stolpehullerne. Dette ligger til grund for at man tror det er sektionsbygget. Se figur 7 og figurtekst.

Som udgangspunkt findes der to typer af stolpehulsbælter. Den ene som i Borregård, hvor der ikke findes tilhørende stolpehuller uden for selve bæltet, der markerer skiftende mellem sektionerne. En anden, som for eksempel Risum Østergård, hvor der findes dybere stolper uden for selve bæltet med denne funktion.

Figur 7: Sektioner i den centrale del af stolpehulsbæltet. Som det ses, er de forskellige sektioner lidt forskudte i forhold til hinanden. Særligt tydeligt ses det på de nederste stolpehuller, hvor hver sektion ligger cirka et halvt stolpehul forskudt i forhold til næste sektion.

Figur 8: Hele Stolpehulsbæltet opdelt i sektioner.

Stolpehulsbæltets konstruktion

Siden de første stolpehulsbæltet blev fundet i 60'erne og frem til nu, har tolkningen af deres funktion og konstruktion ændret sig. I begyndelsen mente man, at der var tale om palisadehegn, med høje tæt stående stolper. Man mener stadig at der er tale om afspærringer, men ikke at der har været tale om regulære palisader. Der tales om to forskellige fortolkninger. Den første tolkning er hentet med inspiration fra de skriftlige kilder i Julius Cæsars "Gallerkrigene."

Under hans skildring af belejringen af Alesia i Sydfrankrig i året 52 f. Kr. skriver han:

"Foran denne grav...blev der gravet tre fod (1meter)dybe tragtformede huller i flere rækker, således at hullerne lå skævt i forhold til hinanden. Nede i dem blev der anbragt lårtykke runde stolper, tilspidsede og ildhærdede for oven og de sad så dybt at kun fire tommer (10cm) af dem ragede op over jordoverfladen; for at få dem til at stå absolut fast, blev der stampet én fod jord ned om dem i bunden. På denne måde blev selve faldgruben to fod dyb og den blev dækket til med ris og kvas. Af disse ulvegrave blev der anlagt otte rækker i tre fods afstand fra hinanden. Liljer kaldte soldaterne pælene på grund af ligheden med denne blomst."(Cæsar, Gajus Julius. 1967. *Gallerkrigen*.Oversættelse ved Bo Grønbech.side 233.)

Man kan betragte stolpehulsbælterne fra jernalderen som en af datidens afspærringsteknikker i militær øjemed. Trækkes der en moderne parallel, må det vel betragtes som en krydsning mellem et pigtrådshegn og et minefelt.

Lighederne mellem stolpehulsbæltet ved Alesia, som det er beskrevet af Cæsar, og stolpehulsbæltet ved Borregård er slående, men på centrale punkter adskiller de sig også. Blandt andet er dimensionerne på det Cæsar beskriver betydeligt anderledes end det, der er arkæologisk belæg for ved Borregård og for den sags skyld også i forbindelse med de andre stolpehulsbælter.

Der findes endnu en tolkning på fænomenet stolpehulsbælter. Denne teori er inspireret af et lidt andet forsvarssystem kaldet "Chevaux de frise," på dansk "Frisernes heste."

Dette forsvarssystem fungerer ved, at der er bælter af tætstående træstolper eller stenstolper uden for egentlige ringmure. Ved denne type forsvarsværker er stolperne ca. en meter høje, som for eksempel ved det irske hillfort "Dun Aenghus" som ses på billedet herunder.

Figur 9: "Chevaux de frise"
ved Dun Aenghus på øen Inishmore,
Aran Islands ud for Galway i Vestireland.

Funktion og placering

Hvilken funktion og hvilket formål har disse stolpehulsbælter så haft?

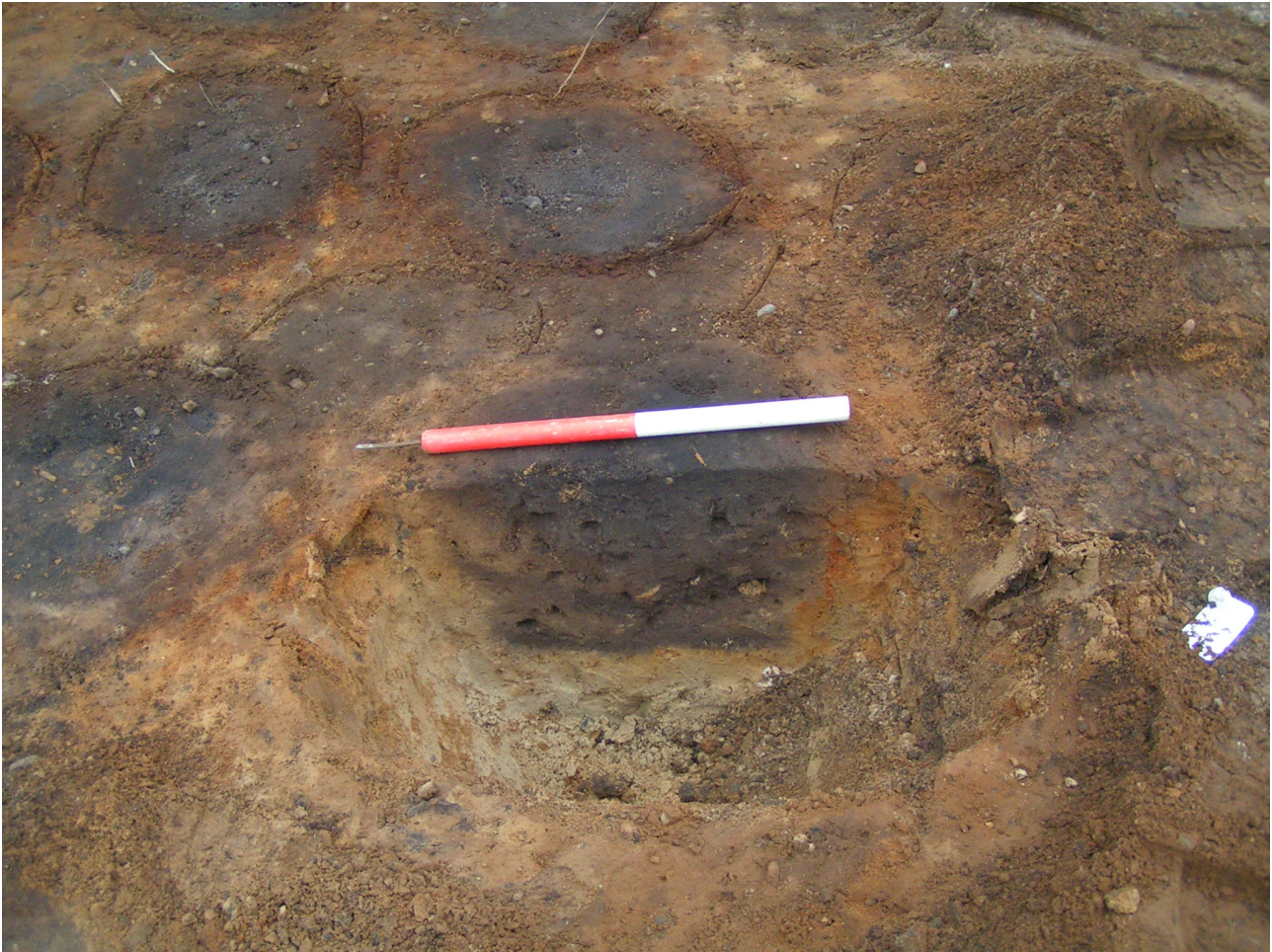
Det står klart, at konstruktionen af så omfattende anlægsarbejde som bygningen af et stolpehulsbælte med tusindvis af stolper, nedgravet i undergrunden, har krævet en større og godt organiseret arbejdsstyrke under opførelsen. Stolpehulsbælternes funktion er ikke nødvendigvis så entydig, at de kun har skulle bruges i én konkret krigshandling. Der er godt nok ingen tegn på udbygninger eller reparationer af nogle af stolpehulsbælterne, så deres funktion må være begrænset til korte perioder.

Funktionen som forsvarsværk er sandsynligvis ikke den eneste. Placeringen af stolpehulsbælterne tyder mange steder på, at de også har tjent som forlængelse af naturlige grænser mellem eksempelvis to vanskeligt passable engdrag, således at færdsel og adgang til et større territorium har kunnet kontrolleres. Stolpehulsbæltet ved Tvis Møllevej, nær Holstebro, løber vinkelret på Storåen og udnytter denne som en forlængelse, da stolpehulsbæltet løber helt ned til åen.

Det samme er tilfældet med engområdet nord for Borregård. Her slutter stolpehulsbæltet også lige ned mod et vådområde. Så ud over at kunne benyttes som forsvarsværk har stolpehulsbælterne også kunnet bruges til at kontrollere et givent geografisk område.

Figur 10: Stolpehulsbæltet set fra syd, med et hvidt manilamærke i hver eneste stolpe.

Figur 11: Et profilsnit af en af stolpehullerne. Stolpehullets form og dybde kan bestemmes ved denne metode, desuden kan man nogle gange se sporet af selve stolpen. Den rød/hvide fotostok er 40cm lang. Bevaringsforholdene for nogle af stolpehullerne er ganske god.

Undersøgelsens perspektiver regionalt og nationalt

Store anlæg som Borregårdstolpehulsbæltet fra ca. 400 f. Kr. og fæstningsværker som Borremose fra 400 f. Kr. til 200 f. Kr. vidner om en god organisation i de samfund, der har opført dem. Jernalderens samfund var vel organiseret, som også andre fund fra Vesthimmerland vidner om. Fæstningsværker, som stolpehulsbæltet ved Borregård, kunne godt være opført i forbindelse med konflikter, om samfundets overordnede strukturer. På tidspunktet, hvor stolpehulsbæltet sandsynligvis er opført, ser vi andre ændringer i samfundet, f.eks. at frit liggende gårde, samles i landsbyer. Sådanne samfundsomvæltninger kan godt føre krig og skærmydsler med sig. Her i kan noget af forklaringen på, hvorfor der ikke er udbygget og repareret på stolpehulsbælterne, ligge. De er blevet opført, og efter at ændringen i samfundsorganisationen er foretaget, har der ikke været behov for stolpehulsbælterne. Derfor er de ikke blevet vedligeholdt eller udbygget.

Udgravningens data

Oldsager, original dokumentation, videnskabelige prøver m.v. opbevares på Vesthimmerlands Museum. Her vaskes og nummereres fund, inden de stilles på museets magasin. Kun et udvalg af de genstande, museet hvert år finder ved udgravninger, bliver udstillet. De fleste udgravningsresultater bruges først og fremmest i videnskabelige rapporter i sammenhæng med de øvrige fund, der gøres i museets ansvarsområde. Det er muligt at få fremvist eventuelle genstande fundet under udgravningen ved henvendelse til museets arkæologer.

Fyldskifter, tolket som anlæg, er registreret som A-nr. Tolkninger af konstruktioner (huse, gårdsanlæg osv.) bestående af anlæg er nummereret: Hus 1, Hus 2.... Genstande fra udgravningen er registreret som X-nr. Trækuls- og jordprøver er tillige gemt som X-nr. Fotolisten er fortløbende, startende med film 1, billede 1. Det er registreret, i hvilken form fotodokumentationen foreligger (digitalt eller analogt). Flade- og profiltegninger er registreret under T-nr., og det er anført på tegningen, i hvilket målestoksforhold, de er udført.

Udgravningens metode

I dag foregår en arkæologisk udgravning ved, at man rømmer muldlaget af over et større areal. I dette tilfælde med en gravemaskine. Når muldlaget er fjernet, er det muligt at se spor efter de forhistoriske anlæg, som er gravet ned under mulden. De fremstår som mørke pletter i den lyse undergrund. Dette er sporerne efter de huller, som vore forfædre gravede til f.eks. husstolper, affald og brønde. Alle anlæg bliver målt ind og tegnet i et fast målestoksforhold - som oftest 1:50. Udvalgte anlæg blev snittet med skovl og graveske, hvilket vil sige, at den ene halvdel af anlægget graves væk, hvorved dybden og formen kan registreres. Alle snittede anlæg bliver tegnet i målestoksforhold 1:20. Alle snittede anlæg bliver top- og bundnivelleret. Udvalgte feltkoordinater bliver indmålt med GPS, hvorved det var muligt at lave en nøjagtig geografisk placering af de udgravede felter. I felten vurderes, om stolpehullerne kan afspejle huskonstruktioner, hegn m.v. Alt tolkningsarbejde skal være klargjort, før feltarbejdet er afsluttet. På museet skrives beretning, klargøres fund, digitaliseres tegninger og meget andet.

Der blev ved en indledende forundersøgelse trukket søgegrøfter på de berørte arealer. Søgegrøfterne blev trukket med en indbyrdes afstand på 10-15m. Ud fra de fundne anlægsspor i søgegrøfterne blev der åbnet et udgravningsfelt på ca. 1050m² ved VMÅ 2584.

Ved selve udgravningen blev jorden taget af med gravemaskine. Alle de blotlagte anlæg blev løbende ridset op med skovl og markeret med hvide søm som markeringsspinde. Når der var tale om gruber, stolpehuller eller andre interessante anlæg, blev disse snittet med skovl, og profilerne blev tegnet og evt. fotograferet.

Der er fra udvalgte anlæg hjemtaget floteringsprøver, bestående af jordprøver med forkullet materiale iblandet. Der kan ved en kontrolleret gennemskylning af sådanne jordprøver fremkomme brændte frø fra korn, ukrudtsplanter m.v.

Desuden er der mulighed for arkæobotanisk at vedbestemme brændte træstykker, så det bliver muligt at se, hvilke sorter der blev anvendt som brændsel. Forkullede frø kan bruges til at opnå en bedre forståelse af landskabets bevoksning på bopladsens tid. De brændte planterester er oftest indsamlet eller høstet af husets eller bopladsens beboere. På den måde fremkommer også et ret nuanceret billede af, hvilke planter der blev udnyttet i husholdningen.

Litteratur

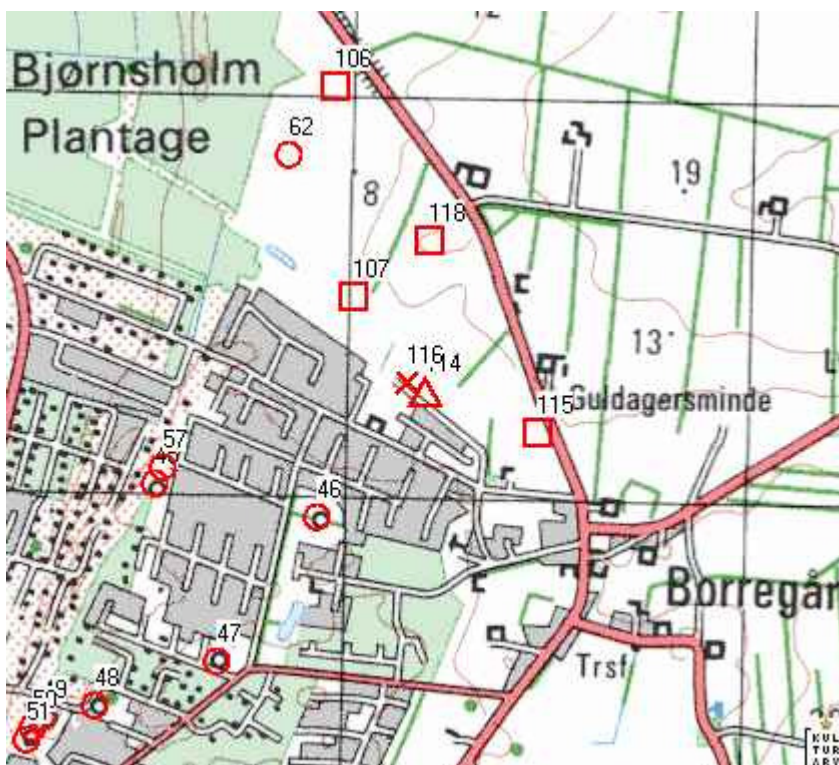
Nedenfor nævnt er litteratur, hvor det vil være muligt og let at finde uddybende materiale om de nævnte perioder og oldtidsminder.

Jensen, Jørgen: Danmarks Oldtid bd. 3, 2003. Gyldendal.

Steen, Bo. 2005. Stolpehulsbæltet ved Risum Østergård. *Holstebro Museum Årsskrift 2005*. (red.)Esben Graugaard. Holstebro Museum. s.15-27.

Eriksen, P og P.O. Rindel. 2001. Lyngmosegård og Lystbækgård – Et Borremoseanlæg og Cæsars liljer i Vestjylland. *FRAM Fra Ringkøbing Amts Museer*. s.18ff.

Andre fund og fortidsminder

Figur 12: Kort vist i 1: 50.000(ikke målfast) med andre kendte fortidsminder i området omkring Borregård. Trekanten med nummer 114 repræsenterer stolpehulsbæltet.

Som det fremgår af kortet er der forskellige typer markeringer. En □ markerer bebyggelse, en ○ placerer en gravhøj, et + er en grav og et x er et løsfund, hvilket vil sige en genstand fundet uden den kan knyttes til en nedgravning. En ▲ markerer militærvæsen som i dette tilfælde.

Ved siden af de forskellige markeringer står et tal, som henfører til sognebeskrivelsen.

Sognebeskrivelsen er et omfattende materiale, der befinder sig på Nationalmuseet. Materialet består af både tekster og kort. Sognebeskrivelsen blev grundlagt i 1873, hvor man begyndte de såkaldte "herredsrejser". Resultatet blev en systematisk og landsdækkende optegnelse af de danske fund og fortidsminder.

Hver lokalitet er forsynet med et nummer, der refererer til et punkt på et tilhørende kort. Antallet af numre pr. sogn varierer meget. Både de sløjfede og de eksisterende fortidsminder er registreret. Derfor kan man finde oplysninger om langt flere gravhøje m.v. end dem, der er bevaret i dag. Alle de fund, der er dukket op i tidens løb, er blevet tilføjet som nye numre i Sognebeskrivelsen. Hvert år tilføjes nye, så det er altså et levende og stadig voksende arkiv.

Se evt. www.dkconline.dk og gå ind i *søgning*, herfra videre i *geografisk søgning*. Når man har fundet det område man ønsker at se de registrerede fortidsminder i, trykker man på *vis lokaliteter* i den lille blå værktøjsboks i bunden af skærmen. Herfra kan man gå ind og se, hvad sagen drejer sig om, hvornår den er registret etc.

Fremtidigt arbejde

Der er ved flere lejligheder fundet både bopladsspor og nu også forhistoriske militæranlæg omkring Borregård. Det er museets vurdering, at der forud for byggermodning eller andet jordarbejde, skal laves prøvegravninger nord og øst for stolpehulsbæltet. Det vil være af stor forskningsmæssig betydning at eftersøge stolpehulsbæltets udstrækning på ubebyggede sommerhusgrunde mod syd og sydvest.

Mod nord på matrikel 4e bør der også inden eventuelt bygnings- eller skovrejsningsarbejde laves arkæologiske forundersøgelser. Området nordvest for læhegnet der deler matriklen i to er ikke undersøgt på nuværende tidspunkt og da stolpehulsbæltet har retning mod arealet vil en eftersøgning af dette være ønskværdigt.

Stedets topografi er af en karakter, der erfaringsmæssigt er velegnet til forhistoriske bosættelser, og der var i forvejen kendte fortidsminder i umiddelbar nærhed til det berørte areal. Arkæologiske undersøgelser af disse områder ville sandsynligvis kunne give flere oplysninger om områdets forhistoriske bebyggelse og gravskik, og viden om udviklingen gennem tiden på disse områder. Samt ikke mindst om stolpehulsbæltets udstrækning.

Aars 09/01/2008

Lars Rasmussen Arkæolog, BA.
Vesthimmerlands Museum
Søndergade 44
9600 Aars
Tlf. 98 62 35 77, lokal 10

